

Література:

1. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 17.
2. Коммунальное право Украины / В. Д. Волков, А. Г. Бобкова, Н. А. Захарченко и др. – Донецк: ДонГУ, 1999. – С. 142.
3. Комов В. Місцеве самоврядування як дзеркало української демократії // Людина і влада. – 1999. – № 4-5. – С. 65.
4. Костецька Т. А. Конституційне право на інформацію і гарантія його реалізації // Правова держава. – Вип. 9. – 1998. – С. 56.
5. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – С. 134.
6. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні»: Науково-практичний коментар за ред. д. юрид. наук., проф. В. Ф. Опришка. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 317-318.
7. Кравченко В. Чому місцеві фінанси співають романси» // Місцеве самоврядування. – 1996. – № 1. – С. 36.
8. Васильєв В. И. Самоуправление. – М.: ЮРИНФОРМЦЕНТР, 1999. – С. 444.
9. Ответственность в управлении / Авт. кол. И. Л. Бачило, П. П. Шекочихин, С. В. Катричев и др. – М.: Изд-во «Ось», 1985. – С. 8.

Бориц К. К., УНУ

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТУСНО-РОЛЬОВОГО ПІДХОДУ У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СІМ'Ї

В статті аналізується процес і проблеми изучення соціальної ідентифікації сімей. Для изучення зміни статусів і ролей в соціальному портреті пропонується застосувати методи прикладної соціології. Пропонується изучення даної проблеми з допомогою різних методів.

A process and problem of social authentication of families is analysed in the article, the problem of application of sociological methods of research is also analysed for the study of change of statuses and roles in modern families. Offered to decide this problem with the use of a few different methods.

У своєму житті людина виконує різні суспільні функції: споживає та спілкується, розподіляє та керує, створює та грає різноманітні ролі. Професійним ролям, які грає людина, приділяється достатньо уваги. На роль керівника людина готується багато років.

Вона навчається цьому у професійних наставників багато років. Багато уваги суспільство приділяє ролевому вихованню посередників та робітників. Виконання професійних ролей вимагає професійний статус людини, якій є головною умовою існування соціальних інститутів. Особливості становлення професійних статусів та ролей давно стали предметом соціологічних досліджень.

Незважаючи на те, що сім'я є одним із основних інститутів любого суспільства, соціологічні дослідження сімейних ролей є надзвичайно рідким явищем. Перевагу у дослідженнях сім'ї займають дослідження індивідуально-психологічних особливостей подружжя та проблем міжособистісного конфлікту. В цьому напрямку плідотно працюють О. Ф. Бондаренко, Л. Ф. Бурлачук, С. Кратохвіл, С. Д. Максименко, С. Мінухін, І. А. Семьонкіна, Ч. Фішман, Б. Хеллінгер та інші. Вивчення взаємозв'язку порушення функціонування сім'ї і міжособистісного конфлікту є надзвичайно важливим для поглиблення теоретичних основ і розширення арсеналу діагностичних та корекційних методів сімейного психологічного консультування.

В соціології загальному вивченню сім'ї як соціального інституту і малої групи присвячені роботи А. І. Антонова, М. С. Мацковського, В. І. Медкова, А. Г. Харчева. Останнім часом соціологи приділяють багато уваги вивченню соціальних аспектів неблагополучної сім'ї. Це, перш за все, роботи О. Г. Антонова-Турченко, В. А. Балцевич, С. Н. Бурової, А. К. Водневої, Г. М. Миньковского, Г. В. Святненко, В. І. Шилова, Ю. М. Якубової. Останніми роками соціологи почали звертати увагу на дослідження педагогічно неспроможні та конфліктні сім'ї, підкреслюючи, що всі види неблагополучних сімей об'єднує те, що вони так чи інакше сприяють протиправній та девіантній поведінці неповнолітніх.

Проте недостатньо уваги звертається на той факт, що соціальні правопорушення транслуються як результат певного викривлення статусно-ролевого стану сім'ї. "Справжні батьки" транслують своїм дітям "справжні ролі", що відповідають їх реальним статусам. В основі всього "справжнього" знаходяться суспільно визнані норми, які суспільство пропонує, контролює та очікує їх виконання. Будь яка сімейна роль має суспільне забарвлення. Тому суспільство повинно контролювати рівень гри сімейних ролей за допомогою спеціальних методів. Найбільш демократичними методами контролю є соціологічні дослідження. Результати соціологічних досліджень завжди анонімні. Вони,

на відміну від психолого-педагогічних, не втручаються у інтимні сфери родинного життя. За допомогою соціологічних методів дослідження можна запобігти багатьох психічних травм, впливати на виконання суспільних норм не на індивідуальному, а на процесуальному рівні.

Мета статті – визначити методологію соціологічного дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній українській сім'ї. Досягнення мети вимагає вирішення наступних завдань: висвітлити основні питання статусно-рольового підходу в соціологічному дослідженні української сім'ї; запропонувати підходи до вимірювання соціального простору сучасної української сім'ї; висунути основну гіпотезу прикладного соціологічного дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній українській сім'ї.

Сімейні ролі визначаються статусом людини в структурі сім'ї, що формується окремими сімейними групами. До основних груп відносяться подружні, батьківські, міжпоколінні та внутрішньопоколінні. У подружньої групі суспільно визнані дві основні ролі: чоловіка та дружини. Проте статуси цих ролей визнані тільки у патріархальних суспільствах. У патріархальному суспільстві статус чоловіка визнається більш високим, ніж статус дружини. У патріархальному суспільстві суспільні очікування однозначно спрямовані на підтримку цієї норми. Низький статус дружини підтримувався наступними суспільними нормами: низькими доходами, повільною вертикальною мобільністю та обмеженою освітою жінок. Сучасний стан справ у суспільному житті, зрівняв соціальні статуси чоловіків та жінок, впровадив невизначеність у сімейні статуси чоловіка та дружини. "Наскільки велика ця невизначеність в українському суспільстві?" – перше питання, нам мають дати відповідь соціологічні дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній українській сім'ї.

Другим питанням, на яке має дати відповідь соціологічне дослідження: "Наскільки невизначеними в сучасній сім'ї є міжпоколінні та внутрішньопоколінні стосунки?" На індивідуальному рівні це торкається стосунків "батько – син – дід", "мама – донька – бабуся", та сиблінгові позиції. Невизначеність міжпоколінних та внутрішньопоколінних стосунків впливає не тільки на суспільні відносини, скільки на тип культури, в якому розвивається сучасне суспільство. В межах сім'ї у взаєминах між поколіннями формується постфігуральна, кофігуральна або префігуральна

культура [1, 3]. В залежності від характеру взаємин, просування суспільства в цьому напрямку може стримуватися або заохочуватися. За допомогою статусно-рольового підходу у дослідженні сімейних стосунків можливо отримати інформацію, цілком достатню для довгострокового прогнозу.

Третім питанням соціологічного дослідження сімейних статусів та ролей є питання про те, наскільки валідним є використання процедур вимірювання сімейного статусу? По-перше, саму методологію вимірювання соціального статусу не можна вважати досконалою. За думкою П. М. Блау існують різні точки зору на соціальну структуру. Так, велика кількість авторів визначає структуру з точки зору статусних або посадових відмінностей, що впливають на соціальні стосунки. Інша група визначають структуру в термінах моделей соціальних стосунків, з яких виводяться статусні відмінності. З точки зору перших, структурна соціологія виділяє такі чисто формальні аспекти соціального життя, як чисельність, диференціація та ієрархія, цілком ігноруючи змістовну сторону справи, тоді як, на думку інших, макросоціологічні структурні дослідження зосереджують увагу на відмітних особливостях історичних соціальних систем в певні періоди часу в певних регіонах. Інтеграція проголошується визначальними атрибутами соціальної структури одними авторами, а диференціація та конфлікт розглядаються як вирішальні чинники іншими.

Проте у всіх авторів різних поглядах на соціальну структуру можна виявити спільний знаменник. Він полягає в тому, що "соціальна структура тотожна емерджентним властивостям комплексу складових її елементів, тобто властивостям, що не характеризують окремі елементи цього комплексу" [2, 8-11]. Тобто, у будь-якій структурі можна виділити елементи або комплекс елементів, з яких ця структура будується. Структура визначається взаємозв'язками цих елементів, включаючи як непрямі впливи цих елементів, так і прямі зв'язки між ними. Наприклад, вода відрізняється від водню і кисню не елементами, а зв'язками між цими елементами. Структура сім'ї також відрізняється від сукупності складових її членів тими властивостями, які не можуть бути використані для опису окремих членів сім'ї.

Чи існують такі властивості, за допомогою яких соціологом здатний описати структуру сім'ї не характеризують стосунки або поєднання окремих членів? Чи можуть компоненти соціальної структури можуть концептуалізуватися не як окремі індивіди, а як

їх універсальні сімейні статуси та ролі? Які маркери та символи треба використовувати соціологу для вимірювання сімейних статусів та ролей? Що може стати одиницею вимірювання сімейних статусів та ролей? Дуже добре відомо, що при вивченні структури трудових колективів їх безпосередньою соціальною середою є умови в підрозділі організації, де вони працюють. При вивченні структури фірм такою безпосередньою соціальною середою є умови ринку. Що треба вважати безпосередньою соціальною середою при вивченні структури сім'ї?

Відповідей на ці питання складається методологія соціологічного дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній сім'ї. Важливим елементом методології дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній сім'ї є ігнорування числа індивідів та числа підгруп, що вивчаються. Чисельність групи може розглядатися як підстава всіх структурних властивостей, що відображають різні форми диференціації, вона, строго кажучи, не є властивістю соціальної структури, тоді як число компонентів ясно є атрибутом соціальної структури і не представляє теоретичного інтересу. Чисельність групи важлива для соціолога як умова репрезентації результатів дослідження. Це головне технологічне протиріччя статусно-рольового підходу у дослідженні малих груп, до яких належить сім'я.

Статусно-рольові стосунки індивідів в сім'ї виражаються в безпосередній соціальній взаємодії і спілкуванні. При цьому структура умовної сім'ї може бути графічно змальована у вигляді соціограми. В основі соціограми має бути покладена матриці переваг сімейних ролей та позицій, які члени сім'ї приписують кожному із членів та очікують від нього. Горизонтальними маркерами такої матриці мають стати дві демографічні ознаки: стать та вік членів сім'ї. Вони є тими загальними властивостями, які не можуть бути використані для опису окремих членів. Вертикальними маркерами соціометричної матриці, на думку А. І. Кравченка мають стати індикатори страти, до якої належать члени досліджуваних сімей: дохід, освіта, влада і престиж [3, 277].

Таким чином, соціологічне дослідження статусно-рольових диференціацій у сучасній українській сім'ї набуває статусу дослідження її соціального простору. "Соціальним простором називається сукупність точок на уявленому континуумі, що має задану кількість осей вимірювання (координат), які описують структуру суспільства. Точки соціального простору називаються стату-

сами” [3, 238]. Емерджентність структур дозволяє екстраполювати методологію вимірювання соціальних структур на методологію вимірювання структури сім’ї. При цьому сімейні статуси окремих членів сім’ї займають певну позицію, яку йому приписують інші члени (див. матрицю суспільних статусів).

МАТРИЦЯ СІМЕЙНИХ СТАТУСІВ ТА ПОЗИЦІЙ

Сімейний статус респондентів	Високий		Позиція батька		Позиція доньки		
	Середній			Позиція діда		Позиція мами	
	Низький	Позиція сина					Позиція бабусі
Вік респондентів	До 30 років	Від 31 до 60 років	Старше 60 років	До 25 років	Від 26 до 55 років	Старше 55 років	
Стать респондентів	Чоловіки			Жінки			

Матриця сімейних статусів та позицій заповнена за допомогою результатів рольових ігор в учбових групах 4 курсу соціальних працівників Ужгородського національного університету у 2003-2006 роках. Найвища позиція батьки у сім’ї на думку студентів обумовлюється його порівняльно високими доходами, освітою та рівнем повноважень, які він здатний на себе прийняти. Найвища позиція доньки – високим престижем, перспективами і молодістю. Альтернативою високій позиції батьки найчастіше називаються позиції сина та бабусі. Це, перш за все, пов’язується із їх відносно низькими доходами та дискримінуючими позиціями діда і мами.

Результати отримані під час рольових ігор були висунуті у якості головної гіпотези соціологічного дослідження статусно-рольових диференціацій у закарпатських сім’ях. Основна гіпотеза даного дослідження переключається із гіпотезою Герхарда Ленські (Gerhard Lenski) про статусну кристалізацію. Суть гіпотези полягає в тому,

що при відносній рівності статусів індивіди з низьким ступенем статусної кристалізації значно відрізняються за своїми установками та позиціями від індивідів з високим ступенем статусної кристалізації [4, 128-130]. Отримані результати обробляються у форматі статистичного пакету SPSS і будуть оприлюднені на початку 2009 року.

Таким чином, у сучасному суспільстві спостерігається процес ослаблення сім'ї як соціального інституту, зміна її соціальних функцій, нерольових сімейних стосунків. Головною причиною цього явища треба вважати зростання рівня невизначеності у сімейних статусах чоловіка та дружини, старшого та молодшого покоління, у сиблінгових позиціях. З метою соціального контролю, потрібно вивчення рівня невизначеності у статусах та ролях сучасної української сім'ї. Найкращім засобом такого вивчення мають стати соціологічні дослідження, які вимагають розробки сучасної методологічної бази. Основою методології соціологічного дослідження сім'ї має стати статусно-рольовий підхід, що спирається на новітні гіпотези концепції статусної неконсистентності або статусних розузгоджень.

Література:

1. Мид М. Культура и мир детства. – М.: Прогресс, 1988. – 256 с.
2. Блау П. Различные точки зрения на социальную структуру и их общий знаменатель // Американская социологическая мысль. – М.: Изд-во Московского университета, 1994. – С. 8-29.
3. Кравченко А. И. Социология менеджмента. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 366 с.
4. Ленски Г. Статусная кристаллизация: вертикальное измерение социального статуса // Социологический журнал. – 2003. – № 4. – С. 126-140.

Воробець А. Ю., УНУ

СТАНОВИЩЕ ОСІБ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

В статті предпринята попытка социологического анализа причин возникновения социальных проблем в обществе. Автор утверждает, что социальные проблемы – это, прежде всего, противоречия, возникающие в процессе функционирования различных сфер общества. Анализируются противоречия, ведущие к возникновению в украинском обществе социальной проблемы – положения людей с умственной отсталостью. Утверждается, что возникновению и существованию